

انقلاب و پازل کتابها

مروري بر آثار تحليلي درباره انقلاب

اميرحسين جعفري

روايت كتابها از يك رويداد سياسي، مي‌تواند صحنه‌اي مفصل از ديالوگها، وقايع، واقعيتها، حقيقتها و باورها را به نمايش بگذارد كه بادر كنار هم قرار دادن آنها مانند يك پازل به هم ريخته، مي‌توان به يك نتيجه كلي دست يافت؛ نتيجه‌اي كه نسبت به انتخاب محور، محتوا و جهت‌گيري آن كتابها مي‌تواند تصويري متفاوت داشته باشد. انقلاب 57 يكي از رويدادهاي مهمي است كه عنصر كتاب نقش قابل توجهي در تمامي روند آن دارد. از شكل‌گيري تا وقوع و تحولات پس از آن كه در تمامي ابعاد كتابها بازوي محرك و اساسي براي آن بوده‌اند. در توصيف و تعريف و فهم انقلاب در زمانه بعد از انقلاب نيز اين كتاب است كه مي‌تواند تكه‌هايي از آن پازل موردنظر باشد و شناخت اين سبك نوشته‌ها براي تحليل و بررسي چنين رويداد مهمي، الزامي است.

هرچند كتابهاي بي‌شماري درباره انقلاب 57 و به‌طور كلي مفهوم انقلاب در داخل و خارج به تحرير درآمده است اما در ادامه به تعدادي از اين كتابها اشاره مي‌كنيم .
كارگران و انقلاب 57 / آصف بيات

يكي از مهم‌ترين بحثها پيرامون انقلاب 1357، بحث جنبشهاي كارگري، اعتصابات كارگري و به خاصه اعتصاب گسترده كاركنان صنعت نفت است كه خيل عظيمي از تحليلگران به نقش ويژه آنها در تحقق انقلاب باور دارند. اين كتاب روايتي است از نقش كارگران در انقلاب 57. تمرکز آن بر شوراهاي كارگري در كارخانه‌هاي بزرگ كشور است. آصف بيات در اين كتاب نشان مي‌دهد چگونه كارگران كشور با اعتصابات گسترده خود چرخ اقتصادي رژيم شاه را متوقف كردند و از اين طريق در پيروي انقلاب سهم شدند. در عين حال، همين كارگران در فردي انقلابي مديریت بسياري از كارخانه‌هاي كشور را در دست گرفتند و با تشكيل شوراهاي كارخانه اجراي امور را از طريق تصميم‌گيري‌هاي جمعي و از پايين به پيش بردند. اين كتاب تنها كار تحقيقي جدي است كه در

سال‌های اولیه انقلاب از طریق مطالعه میدانی درصدد درک و تحلیل پدیده شوراها برآمده است. این مطالعه بخشی از زوایای انقلاب ۵۷ را روشن می‌سازد. اینکه در آن لحظات سرنوشت‌ساز در لایه‌های پایین جامعه، به‌خصوص کارگران کارخانه‌ها، چه می‌گذشت و معنای انقلاب در عمل برای آنها چه بود.

آصف بیات، جامعه‌شناس که کتاب «سیاست‌های خیابانی» اش منبعی برای درک و تحلیل همه آنچه بر طبقات فرودست در دوران پهلوی دوم می‌گذشت و منتهی به جنبش عظیمی شد که در انقلاب نقش اساسی ایفا کرد، کتاب «کارگران و انقلاب ۵۷» را بر مبنای فعالیت‌ها و جنبش‌های کارگری در سال‌های پیش و پس از انقلاب نوشته است. این کتاب با به‌هم‌ریختن خیل تحلیل‌های پیش از خودش، با تحلیل جامع و کامل بر مبنای پژوهش‌های میدانی گسترده، نقش کارگران در انقلاب ایران را بسیار کلیدی می‌داند. کارگران و انقلاب ۵۷، نشان می‌دهد که چگونه کارگران در بخش بزرگی از کارگاه‌ها و کارخانه‌ها در سال‌های ابتدایی انقلاب، با بینش و آگاهی دست به خودگردانی و خودمدیریتی زدند و توانستند آرمان‌های بزرگی را تحقق بخشند که در هیاهوهای بعدترش نادیده گرفته شده است.

انقلاب تصویرناپذیر در ایران / چارلز کرزن /

مترجم: محمد ملاعباسی

تصویرناپذیری انقلاب ایران، اینکه این انقلاب همه را حیرت‌زده و غافلگیر کرد، احساسی که در صحبت‌های شه‌دوست و حیرت‌گلابدره‌ای دیده می‌شود، موضوع اصلی کتاب چارلز کرزن است. این کتاب زمانی منتشر شده که از انقلاب ایران بیست‌وپنج سال می‌گذشت. نام انگلیسی کتاب (از انتشارات دانشگاه هاروارد) هست *The Unthinkable in Iran Revolution*، یعنی انقلابی که کسی فکرش را هم نمی‌کرد، یا تصورش را هم نمی‌کرد. کرزن در پیشگفتار کتابش (ص ۱۷) موضوع کتاب را اینگونه تعریف می‌کند: این کتاب تجربه سردرگمی را که در فرآیند انقلاب ایران بسیار همه‌گیر بود مطالعه می‌کند. این تحلیل از نظر زمانی تا ۲۲ بهمن ۱۳۵۷، یعنی روزی که رژیم شاه سقوط کرد را بررسی می‌کند... اگر تحلیل من درست باشد، آنگاه باید گفت که اعتراضات توده‌ای حقیقتاً پیش‌بینی‌ناپذیرند، نه تنها وقتی در حال رخ دادن هستند بلکه حتی وقتی برمی‌گردیم و آنها را می‌نگریم. پیش‌پای این پدیدارها، دره‌ای از سردرگمی گسترده می‌شود که هر تلاشی برای پیش‌بینی را در خود فرو می‌برد، بدون اینکه نتیجه‌ای به بار آید. این کتاب در چند فصل انواع تبیین‌های رایج از انقلاب ۵۷، اعم از تبیین‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نهادی و نظامی را بررسی کرده و مشکلات هر یک را باز نموده است.

انقلاب ایران: ریشه‌های ناآرامی و شورش/

مهران کامروا

انقلاب ایران: «ریشه‌های ناآرامی و شورش» نخستین کتاب از مجموعه ایران‌پژوهی است. این کتاب نوشته مهران کامرواست که با ترجمه مصطفی مهرآیین منتشر شده و به این پرسش پاسخ می‌دهد که چرا در سال 1357 در ایران انقلاب شد؟ مهران کامروا، نویسنده کتاب کوشیده است با اتخاذ رویکرد نظری متفاوت و به تبع آن جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها، پژوهش خود را از دیگر پژوهش‌های مرتبط متمایز کند و بگوید ریشه‌های ناآرامی و شورش صریح و روشن است: چرا در سال 1357 در ایران انقلاب شد؟ به لحاظ نظری این پژوهش مبتنی بر دیدگاه ترکیبی بدیعی است. کامروا کوشیده است از راه تلفیق نظریه‌های جامعه‌شناختی انقلاب (نظریه ارزش — نظام چالمرز جانسون) با نظریه‌های روان‌شناختی (نظریه روان‌شناسی توده‌ها تدگر و جیمز دیویس) و نظریه‌های سیاسی (نظریه‌های تدا اسکاچپول، ساموئل هانتینگتون، جرالد گرین و چارلز تیلی) نشان دهد بررسی علل يك انقلاب نیازمند رویکردی چندرشته‌ای است. به ویژه رویکردی که با تاکید بر جزئیات به بررسی سیاست (دولت) و شرایط فرهنگی — اجتماعی (جامعه) پیش از انقلاب بپردازد. به باور نویسنده تمایز مفهومی میان «دولت» و «جامعه» و بررسی تحولات شکل‌گرفته در این دو قلمرو — مساله‌ای که بیشتر نظریه‌های انقلاب آن را نادیده انگاشته‌اند — برای فهم صحیح و کامل علل انقلاب دارای اهمیت اساسی است. این کتاب در پنج فصل به علل انقلاب، دولت پهلوی، نیروهای مخالف رژیم، تغییر اجتماعی، بسیج توده‌ای انقلابی می‌پردازد و سپس نتیجه‌گیری می‌کند. همچنین ضمیمه: پیام رادیو — تلویزیونی شاه، منابع یادداشت‌ها، کتابنامه و نمایه در پایان کتاب آمده است. کامروا می‌گوید: «این کتاب علل انقلاب 1357 ایران را بررسی می‌کند. در سال‌های اخیر، آثار علمی بسیاری انتشار یافته‌اند که به شیوه‌های متفاوت می‌کوشند شرایط تاریخی، اجتماعی و اقتصادی زمینه‌ساز انقلاب ایران را بررسی کنند. هدف من در این کتاب طرح و ارائه دو چشم‌انداز نو در مطالعه انقلاب ایران است: نخست کوشیده‌ام تا آنجا که ممکن است به تفصیل و با تاکید بر جزئیات تمام اطلاعات و داده‌های واقعی مربوط به انقلاب ایران را به ویژه اطلاعات مربوط به ساخت دولت پهلوی، تشکیلات و فعالیت‌های گروه‌های مخالف رژیم و همچنین اطلاعات مربوط به تغییرات اجتماعی-اقتصادی که پیش از انقلاب در ایران روی دادند، جمع‌آوری و تحلیل کنم.»

ایران بین دو انقلاب/یرواند آبراهامیان

کتاب ایران بین دو انقلاب، به عنوان يك منبع مهم در شناخت تاریخ

سیاسی و اجتماعی معاصر ایران، اثر یرواند آبراهامیان است که بیش از بیست مرتبه در ایران بازنشر شده است. ایران بین دو انقلاب از دوره قاجار شروع شده و اتفاقاتی که منجر به انقلاب مشروطه شده را بررسی کرده است. کتاب به این قسمت از تاریخ بسنده نکرده و رویدادهای پس از انقلاب مشروطه و روی کار آمدن دولت رضاشاه را تحلیل کرده است. آبراهامیان نویسنده کتاب عوامل تاثیرگذار بر سقوط حکومت رضا شاه و شکل‌گیری دولت پهلوی که در دهه چهل شمسی رخ داده است را هم بررسی می‌کند و به تاثیر دین در مسیر انقلاب می‌پردازد و مجموعه عواملی که منجر به رخداد انقلاب 57 شده را توضیح می‌دهد. همچنین در بخش آخر کتاب نقش اقدامات موثر امام خمینی(ره) در شکل‌گیری انقلاب اسلامی را روایت می‌کند. به گفته خود آبراهامیان در ایران بین دو انقلاب، منابع نگارش این کتاب گنجینه اطلاعات دفتر هند و دفتر امور خارجه بریتانیا، مذاکرات مجلس شورای ملی و نشریات فارسی زبان داخلی و خارجی بوده است. بیشتر اطلاعات مربوط به کتاب در دهه چهل شمسی جمع‌آوری و در سه بخش و یازده فصل تدوین شده است.

«نشر نی» اولین بار این کتاب را در سال 1378 با ترجمه «احمد گل‌محمدی» و «محمدابراهیم فتاحی» منتشر کرده است. نشر نی در مقدمه کتاب تاکید کرده است: «آنچه آثار و تحقیقات یرواند آبراهامیان و به ویژه ایران بین دو انقلاب، مهم‌ترین اثر وی را از بسیاری آثار منتشرشده دیگر در این دوره متمایز می‌سازد زمینه خاص بررسی‌های اوست و سابقه علایق وی؛ نخست آنکه در رویکرد به فراز و نشیب‌های تاریخی ایران معاصر، زمینه کار را بر جامعه‌شناسی سیاسی نهاده و پرسش‌هایی را مد نظر دارد که حاصل تحقیق را به صرف بازسازی رخدادها محدود نمی‌کند. و دیگر آنکه مطالعات و بررسی‌های خود را در زمینه تاریخ معاصر ایران سال‌ها پیش از آشکار و غیرقابل اجتناب یافتن این موضوع، یعنی از مدتها قبل از انقلاب، آغاز کرده است. بخشی از این بررسی‌ها که در همان ایام به صورت مقاله‌هایی منتشر شدند و مورد بحث و نقد قرار گرفتند بدنه اصلی این کتاب را تشکیل می‌دهند.»

زمینه‌های اجتماعی ایران/حسین بشریه

«زمینه‌های اجتماعی انقلاب ایران» کتابی است از «حسین بشیریه» که در ابتدا به عنوان تز دکترای وی به زبان انگلیسی چاپ شده بود و نسخه‌ای که پیش روی خوانندگان قرار دارد، برگردان فارسی آن بوده که «علی اردستانی» کار ترجمه‌اش را به انجام رسانیده است. این اثر که یکی از قابل توجه‌ترین تحلیل‌های صورت‌گرفته پیرامون انقلاب سال 57 ایران است، با در نظر گرفتن نقشی که دولت در تاریخ معاصر این

کشور بازی کرده، زمینه‌ها و دلایل اجتماعی و سیاسی وقوع انقلاب را مورد بررسی قرار می‌دهد. رویکرد «حسین بشیریه» در کتاب «زمینه‌های اجتماعی انقلاب ایران» یک رویکرد جامعه‌شناختی و سیاسی است و نویسندگان تلاش کرده تا بدون اینکه جهت‌گیری‌های اندیشه و علایق روشنفکرانه، بر تحلیل‌های وی سایه بیندازد، مساله انقلاب را به شکل علمی و عینی تبیین کند. به این جهت، «حسین بشیریه» ابتدا رویکردی تاریخی در پیش می‌گیرد و با برگشتن به دوره قاجاریه و در نظر گرفتن عوامل از آن برهه به بعد، فروپاشی ساختارهای سنتی حکومت را به تصویر می‌کشد؛ این دگرگونی در ساختار دولت، با از هم گسیختگی دولت مطلقه آغاز شده و سپس طبقات اجتماعی و نیروهای سیاسی که در آن دوره ظهور یافتند را به تصویر می‌کشد. در ادامه نقش نیروهای سرکوبگر و پشتیبانی امریکا، نفت و ثبات اقتصادی ناشی از آن، بحران‌های اقتصادی و دیکتاتوری، طبقات مختلف جامعه اعم از بورژوازی، کارگران، دهقانان و حامی‌پروری، احزاب مختلف سیاسی نظیر لیبرال بورژوا، بنیادگرای ضدلیبرال، اسلامی رادیکال، چپگرا و منازعات سیاسی میان این احزاب و گروه‌ها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

تولد يك انقلاب (1357) / بهزاد دانشگر

کتابی مختصر که برای شروع خوانش انقلاب کاربرد دارد؛ هرچند نگاه نویسندگان رونی خطی را دنبال می‌کند. در این کتاب شما یک مستند از وقایع دوران انقلاب را با زبانی ساده و روایی می‌خوانید. چیزی که این کتاب را از کتاب‌های هم‌ردیف خودش متمایز کرده است، خلاقیتی است که روایت آن وجود دارد. شیوه‌ای که می‌تواند ارتباط خوب و موثری با خواننده برقرار کند و در کنار آن اطلاعات مفیدی درباره بخشی از تاریخ معاصر ایران بدهد. این کتاب اولین تلاش‌ها در راه تهیه هندبوک انقلاب است که خواننده پس از مطالعه آن، هم با چگونگی شکل‌گیری اتفاقات و حوادث آشنا می‌شود و هم به نقش گروه‌های درگیر در انقلاب و به خصوص نقش امام(ره) پی می‌برد و هم با انگیزه‌ها و ریشه‌های درونی و معنوی انقلاب آشنا می‌شود و تمام اینها در روایتی شبه‌داستانی و پرتعلیق و ضرباهنگ بیان می‌شود که برای خواننده کسالت‌آور نیست و همین ویژگی‌ها تولد يك انقلاب را از دیگر آثار پیرامون انقلاب متمایز می‌کند.

تولد يك انقلاب / عمادالدین باقی

«تولد يك انقلاب» اثری است سیصد و هشتاد صفحه‌ای به قلم «عمادالدین باقی» که در آن «زمینه‌ها و عوامل پیدایش انقلاب» را برمی‌شمرد. این اثر که به همت نشر سرایی به عرصه چاپ رسیده است، جلد دوم کتابی با عنوان «بررسی انقلاب ایران (با درآمدی پیرامون تاریخ معاصر)»

از همین نویسنده است. «عمادالدین باقی» در جلد دوم این مجموعه که «تولد يك انقلاب» نام گرفته، هدف کتاب را استفاده از روش‌های مبتنی بر تاریخ، منطق و جامعه‌شناسی برای تشخیص و ارزیابی عناصر و زمینه‌های انقلاب قرار داده است. نخستین بخش کتاب که از سه فصل تشکیل شده، ارکان اصلی و نظری انقلاب را معرفی می‌کند و به تعریف واژه انقلاب، بیان مطالب کلی پیرامون قانون‌ها و دگرگونی‌های اجتماعی که منجر به انقلاب می‌شوند، می‌پردازد. وی ایده‌های اصلی درباره انقلاب را در بخش دوم اثر روایت می‌کند و در این قسمت قصد دارد به تطبیق و تحلیل انقلاب اسلامی با استفاده از اصول نظریه‌هایی که پیش از آن ذکر شده، اقدام کند. بخش سوم که بدنه اصلی کتاب است، ویژگی‌های برجسته و دلایل و شرایط انقلاب ایران را طی شش فصل تجزیه و تحلیل می‌کند. در این شش فصل «عمادالدین باقی» آثار مذهب و عناصر آن در انقلاب اسلامی، زمینه‌های فکری و مربوط به اندیشه در انقلاب، زمینه‌ها و عوامل اجتماعی انقلاب، زمینه‌ها و عوامل سیاسی انقلاب، نقش عناصر بین‌المللی در وقوع آن و همچنین تحلیلی سراسری از انقلاب ایران و اتفاقاتی که منجر به آن شد را مورد بررسی قرار می‌دهد و اینچنین کتاب «تولد يك انقلاب» را به پایان می‌رساند.

انقلاب 57 / مریم زندی

کتاب‌های سیاسی- اجتماعی صرفاً مکتوب و مملو از نوشته‌های تئوریک یا مصاحبه‌های پرماجرا نیستند، گاهی يك کتاب پر از عکس می‌تواند اطلاعات بسیار بیشتری از کتاب‌های نوشته‌محور به مخاطب ارائه دهد؛ به خصوص اگر عکس‌ها کمیاب، در زمان خاص و متعلق به عکاسی مطرح باشد. کتاب انقلاب 57 اثری است از «مریم زندی» که حدود 200 تصویر سیاه و سفید از «انقلاب ۵۷ ایران» را در بردارد. بازه زمانی که عکس‌های کتاب به آن تعلق دارند، فاصله آبان سال 1357 تا فروردین سال 1358 را دربرمی‌گیرد که تا نخستین رفراندوم ملی و پاسخ مثبت مردم ایران به نظام جمهوری اسلامی ایران را شامل می‌شود. «مریم زندی» پیرامون سیاه و سفید بودن عکس‌های این مجموعه اظهار داشته که بیشتر عکس‌های گرفته‌شده توسط وی در جریان انقلاب اسلامی سال 57، به صورت سیاه و سفید هستند. وی همچنین عکس‌های رنگی نیز از این جنبش مهم ملی برداشته بود اما برای یکسان و یکدست بودن عکس‌های مجموعه، اقدام به انتشار کل آنها به شکل سیاه و سفید نمود. هفت سال تاخیر در انتشار این تصاویر توسط عکاس کهنه‌کار ایرانی به این دلیل بود که وی شخصاً این تصاویر را به دلایل زیبایی شناختی و سلیقه‌ای منتشر نمی‌کرد و اکنون همه آنها را رها از بند سانسور منتشر ساخته است. عکس‌های مجموعه «انقلاب ۵۷ ایران» برشی از تاریخ این کشور هستند که اتفاق افتاده و دیده شده‌اند و به همین دلیل

«مریم زندي» دليلي به حذف يا سانسور آنها نميديد. «مریم زندي» يکي از عکاساني بود که از زمان انقلاب اسلامي در ايران مشغول عکاسي بود، اما بعد از پيروزي انقلاب در سال 57 به دليل عوامل مختلف نتوانست نتايج کار خود را منتشر کند و طی هفت سال، هر بار که او سعي ميکرد اين عکسها را منتشر کند، با مانعي برخورد ميکرد. با اين حال، وي بارها به رسانهها گفته است که بهرغم اينکه ناشران خارجي براي انتشار اين تصاوير تمايل نشان دادند، اما اجازه نميدهد آنها را در خارج از ايران منتشر کنند زيرا «انقلاب ۵۷ ايران» متعلق به ايران و مردم آن است و کتاب بايد در همينجا منتشر شود. اين کتاب نهايتا با تيراژ ۲ هزار جلد از سوي نشر نظر در ۲۳۸ صفحه منتشر شد.

منبع: روزنامه اعتماد 20 بهمن 1401 خورشيدي